

הנרטיב הרוסי המשתנה לגבי מורשת השואה וישראל

גאורגי פורוסקון | 26 במאי, 2024 | גיליון 1859

במסגרת מאבקה במערב ובאוקראינה, רוסיה מחלקת את העולם ל"קורבנות מתגוננים" מול "תוקפנים אכזריים". הבסיס האידיאולוגי-היסטורי של הנרטיב מושתת על סיפור המאבק של ברית המועצות בגרמניה הנאצית. בשנים האחרונות, טושטשה הזיקה הישירה בין ישראל ליהדות אירופה, שהיא דוגמה מובהקת לקורבן, וכעת ירושלים מצוירת כ"תוקפן אכזר" אל מול "קורבן מתגונן" חדש – הפלסטינים. היגיון זה מסביר היטב את המדיניות הרוסית העוינת כלפי ישראל מאז ה-7 באוקטובר. הנרטיב הוא כלי תודעתי לצרכים פוליטיים בידי רוסיה, ובפרט נועד להצדיק את תוקפנותה כלפי אוקראינה ולגייס את ה"דרום הגלובלי" נגד המערב. המקום הישראלי בסיפור היה ונותר אינסטרומנטלי לחלוטין, מה שמסביר מדוע מדינה שלכאורה חרטה פעם על דגלה את שימור זיכרון השואה, עושה כעת שימוש ציני באותו זיכרון כדי להכפיש את ישראל.

מאז פרוץ מלחמת "חרבות ברזל", רוסיה השמיעה מספר טענות אנטי-ישראליות תקדימיות, לרבות השוואות בין פעילות צבאית ישראלית למעשי הנאצים במלחמת העולם השנייה ובשואה. בהקשר זה בלטו [ההתבטאות של ולדימיר פוטין מחודש אוקטובר, כשהשווה בין רצועת עזה לבין לנינגרד הנצורה על ידי הגרמנים](#); אמירה של שר החוץ סרגי לברוב כי "למרות השואה אין לישראלים צידוק לעשות כרצונם [נגד הפלסטינים]" ובנובמבר טען שגריר רוסיה באו"ם וסילי נבנזיה כי [לישראל אין זכות להגנה עצמית מול החמאס בעזה, היות והיא לכאורה "כוח כובש"](#).

במקביל, רוסיה מקפידה להציג את הזרוע המדינית של חמאס כשחקן פוליטי לגיטימי, כמעט שווה ערך לישראל. היא מתחזקת עמה יחסים פומביים, באופן שמדגיש את תדמית הפלסטינים (וחמאס כנציגם) כצד החלש, הלגיטימי והמתגונן בעימות עם ישראל. בתוך כך, משרד החוץ הרוסי נמנע מיומה הראשון של המלחמה ועד עכשיו מלגנות את חמאס על טבח ה-7 באוקטובר. למרות טענות הדיפלומטים הרוסים, שמושמעות מעת לעת, כי כן גינו את המעשה (בדרך כלל בלשון עבר: "גינינו", ולא "מגנים"), בפועל מדובר בהתבטאות פורמליסטית של "גיניו המתקפה/טרור" – ללא ציון האחראי לה וזהות מבצעי הזוועות.

מדובר בהתפתחות עקבית של הנרטיב הרוסי אשר למלחמת העולם השנייה והצדדים שנלחמו בה, כולל בהקשר העם היהודי בשואה ומדינת ישראל. המגמה נמשכת שנים רבות, היא התחזקה משמעותית מאז הפלישה לאוקראינה בפברואר 2022 והוחרפה עוד יותר עם תחילת

מלחמת "חרבות ברזל". העקרון המרכזי הוא הבחנה בין הקורבנות המתגוננים (ה"אנחנו", בדגש על רוסיה) לבין התוקפנים האכזריים (ה"הם"). עם הזמן, גם ישראל שולבה בנרטיב, ודווקא בצידו השני.

הנרטיב החל להתברר לקראת אמצע-סוף שנות האלפיים, אז התפיסה הפוליטית-בינלאומית של הצמרת הרוסית בראשות פוטין עברה שינוי: המערב והכוחות הפרו-מערביים במדינות חבר המדינות החלו להיתפס באור שלילי. מאז עבר הנרטיב הרחבה והקצנה ניכרות, לרבות שילוב הנושא הישראלי-יהודי בתוכו. במרכז עומד רעיון בסיסי ביותר: לפשט עבור קהל היעד (בראש ובראשונה אוכלוסיית רוסיה) את תמונת העולם, להבחין בין 'הצד הטוב' לבין 'הצד הרע' ולהפריד ככל הניתן בין שני העולמות.

רוסיה משתמשת בסיפור מלחמת העולם השנייה כדי לחזק את דימויה כצד הטוב. המלחמה תמיד תפסה מקום מרכזי באתוס הסובייטי – מדובר בחוויה לאומית מעצבת, בפרט משום שהאבדות בצד הסובייטי עולות במכפלות על אלה של בעלות הברית וגם של גרמניה, ולכל משפחה רוסית יש סיפור מלחמה משלה. על כן, המולדת נתפסת גם כקורבן, וגם כמגן המנצח.

הצעד הראשון היה לאמץ את ניצחון ברית המועצות במלחמה בנאצים, כאילו היה זה ניצחון רוסיה המודרנית. כלומר, המדינה הרוסית של פוטין החלה להיתפס כקורבן המתגונן והמנצח בעצמה. סיפור המלחמה הפך כלי גיוס פוליטי, תחילה על רקע מאחד (סיפור שנוגע אישית לכל אחד), ובחלוף השנים יותר ויותר כנרטיב לעומתי, שמבחין את האומה הרוסית מאומות אחרות.

הצד ה"רע" בנרטיב – "התוקפן האכזר" – התייחס במקור לנאצים. השימוש בדוגמה היהודית היה נוח והתאים לנרטיב, ורוסיה אף קידמה יוזמות בינלאומיות לחיזוק זיכרון השואה כפשע של הנאצים ועוזריהם.

אבל בשנות האלפיים, מדינות ברית המועצות לשעבר (במיוחד המדינות הבלטיות ואוקראינה) החלו להתקרב למערב ולהפוך את הכוחות ההיסטוריים הלאומניים שלהם לגיבורים לאומיים בניסיון לחזק את הזהות הלאומית על חשבון המורשת הסובייטית. חלק מכוחות לאומיים אלה לחמו באמצע המאה העשרים נגד השלטון הסובייטי (לרבות מקרי שיתוף פעולה עם הגרמנים). זאת הייתה העילה עבור רוסיה לשלבם בנרטיב כתומכי הנאצים, ואת הממשלות המודרניות שהאדירו אותם (במיוחד באוקראינה מאז 2005 וביתר שאת מאז 2014) לתייג כניאו-נאצים בעצמם.

רוסיה עמלה לחזק דימוי זה ("אוקראינה היא היורשת של תומכי הנאצים; רוסיה הינה היורשת של ברית המועצות כגיבורת המאבק בנאציזם") בעיני המתבונן: אחת ממטרות "המבצע הצבאי המיוחד" באוקראינה, שהוכרז על ידי פוטין, היא ה"דה-נאציפיקציה" של המדינה. כל עוד הנרטיב הזה נותר משכנע עבור קהל היעד, המלחמה באוקראינים ממשיכה להנות מהצדקה מוסרית. לפעמים הקרמלין מקצין את הניסיון להשחיר את הלאומיות האוקראינית עד

כדי שהוא "מזכה" את הגרמנים מזוועות השואה באוקראינה, שלכאורה לא השתתפו בהרג היהודים אלא מי שעשה זאת היו אך ורק לאומנים מקומיים.

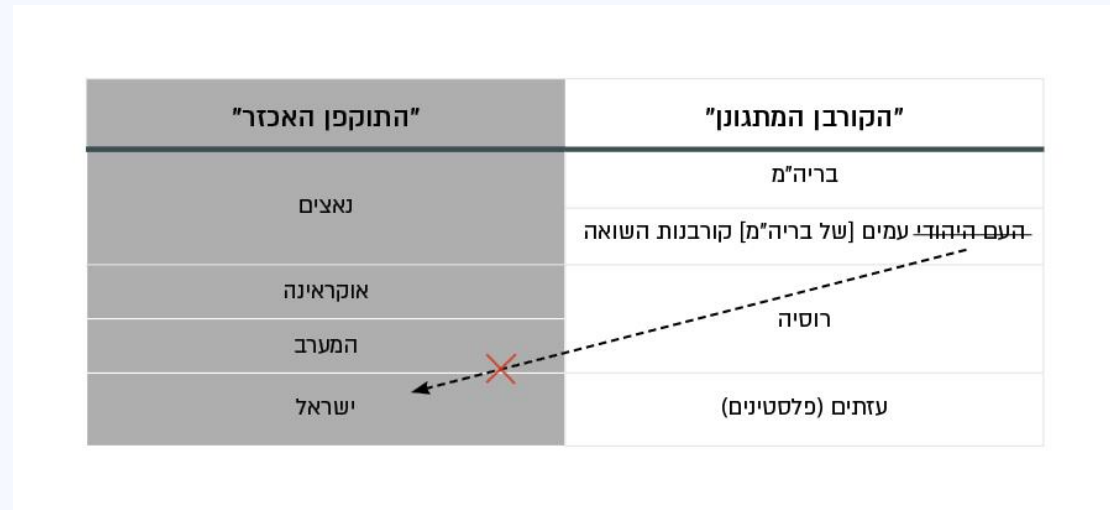
עם הזמן, נרטיב הדיכטומיה בין "הקורבן המתגונן" ל"תוקפן האכזר" התרחב לכדי הכללה בו גם את המערב בהובלת ארצות הברית כהגמון בלתי-צודק, המאיים על אומות העולם "העצמאיות" – רוסיה, סין, מדינות הדרום הגלובלי. בכך, רוסיה הפכה עצמה גם ל"מנן החלשים" נגד האיום המערבי. העמידה האיתנה של המערב לצד אוקראינה אף סייעה בצביעתו גם כממשיך דרכם של הנאצים.

עד שלב מסוים, רוסיה נהגה [להשתמש בנרטיב האנטישמיות במלחמת העולם השנייה כשהקבילה עצמה ליהודים הנרדפים](#). זאת, בהתייחסה ל"רוסופוביה" – מונח בו נעשה שימוש תעמולתי שנועד להשחיר את המערב המבקר את התוקפנות הרוסית. אבל עם הזמן, זיקה בין ישראל לבין יהדות אירופה, קורבן פשעי הנאצים, הפסיקה לשרת את הנרטיב הרוסי. מאז ההבנה כי ישראל לא ניצבה לצד רוסיה במלחמתה מול אוקראינה, מוסקבה מדגישה את הנרטיב כי [היהודים במלחמת העולם השנייה דווקא אינם מיוצגים על ידי ישראל המודרנית](#) שפועלת היום כתוקפן כלפי הפלסטינים וכלפי סוריה. יתרה מזאת, [היהודים גם לא היו דוגמה ייחודית לפשע רצח העם של הנאצים, אלא היו חלק מרשימת קורבנות ארוכה](#), ושאליה נכנסים גם העמים השונים שמאכלסים את רוסיה.

בברית המועצות היה נהוג להצניע את התמקדות הנאצים ביהודים ולהדגיש את האזרחות הסובייטית של הקורבנות. אך מאז התפרקותה ועד לאחרונה לא נעשה שימוש פוליטי רב בשאלת זהות קורבנות השואה, להוציא שיח מכחישי השואה. אולם, חשיבות הסוגיה עבור המשטר הרוסי הלכה ועלתה מאז תחילת המשבר עם אוקראינה. כעת רוסיה מדגישה את סעיף "המיעוטים" (שאותו היא מפרשת כ"עמי ברית המועצות") ומנסה להשוות את מושג השואה לרצח עם בכלל, תוך התעלמות ממהותו של "הפתרון הסופי של השאלה היהודית" והחלפתו בספירת האבדות הסובייטיות במהלך המלחמה – ["רצח העם הסובייטי"](#). בכך רוסיה חוזרת לפרקטיקות סובייטיות של התאמת ההיסטוריה לאינטרס פוליטי עכשווי. יתרה מזאת, היא הופכת לחלוטין את לקחי השואה, כשנטען כי ההכרה הגרמנית במחויבותה לעם היהודי (ולא לברית המועצות) בגין פשעי השואה היא למעשה גלגול חדש של גזענות והאידיאולוגיה הנאצית.

הנרטיב המפריד בין היהדות לבין השייכות ל"קורבן" בהקשרי מלחמת העולם השנייה קודם על ידי הרוסים גם לפני ה-7 באוקטובר. כך למשל, [שר החוץ הרוסי סרגיי לברוב התבטא בשנת 2022 בקשר לסוגיית יהדותו של נשיא אוקראינה ולדימיר זלנסקי](#) (נושא כאוב לרוסים, היות שהם מנסים להאשים אותו בתמיכה בנאציזם), כי להיטלר היו לכאורה שורשים יהודיים – ולכן עצם יהדותך אינה פותרת מהאשמות בהיותך נאצי.

המלחמה בחמאס משתלבת ברטוריקה הרוסית באמצעות צביעת אוכלוסיית רצועת עזה כקורבן לרצח המוני על ידי ישראל. עמדה זאת מקבילה בין הפלסטינים לרוסיה המתגוננת לכאורה מפני התוקפן האכזר (המערב), ואפילו [התמיכה המערבית בישראל מתפרשת כביטוי ה"ניאונאציות"](#).

בסופו של דבר, המסרים המשתמעים מייצרים קו לוגי ברור: "ישראל מבצעת פשע נגד העם הפלסטיני - היא וכל המערב שכחו את שיעורי מלחמת העולם השנייה - התנהלותם היא המשך דרכם של הנאצים שביצעו אסון ושואה בעמים שמרכיבים את רוסיה - רוסיה ניצבת בצד הנכון של ההיסטוריה, מגנה על הקורבנות ונלחמת בהתגלמות הנאציזם העכשווית".

שימוש רוסי בנרטיבים אלה הינו כלי מחושב בלוחמת המידע והתודעה, המכוון למגוון רחב של קהלי יעד, לרבות במערב ובישראל. עבור הרוסים, זהו חלק אינהרנטי בניהול המערכה המתמשכת, אשר אינה מוגבלת רק לאויבים צבאיים בעת מלחמה.

תגובה פושרת של הממסד הישראלי למדיניות שכתוב הנרטיבים ההיסטוריים שבה דוגלת רוסיה מעוררת דאגה עמוקה. היעדר התנגדות לנרטיב הרוסי הרעיל מצד הרשויות הישראליות, דוגמת שתיקה אשר לשימוש במושגים "נאצים" ו"רצח עם" בהקשרי עימות בין רוסיה לבין אוקראינה והמערב, פגעה ביכולת ישראל לפתח כלי פוליטי-רטורי להתמודדות אפקטיבית עם ההאשמות הרוסיות, שמכוונות עתה ישירות נגדה.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט